

„Socialistická“ architektura za katedrou a v praxi

Author: Petr Bým | Published: 21.06.2013

Už to naznačuje, kolik neznalosti, nepřesností, zavádějících zkratek, omylů a nedorozumění diskurs o české „socialistické“ architektuře, tedy stavbách z období 1948 - 1989, přináší. Hlavně proto bylo toto období historie naší architektonické a urbanistické tvorby zvoleno jako téma 5. ročníku konference Křižovatky architektury. Ta se konala 13. června, a to stylově právě ve Federálním shromáždění, dnes novém sídle Národního muzea.

Teorie a praxe

Zbourat jako připomínku obecně odmítnuté dějinné epochy? Zachovat coby nenahraditelný historický doklad? A nejnaléhavěji: co s ní v praktickém, každodenním životě? Konference s názvem „Architektura s rudou hvězdou bez stigmat a předsudků“ absolutně platné odpovědi na tyto otázky - nikoli překvapivě - nepřinesla. V první řadě ale přesvědčivě zdokumentovala, že ani zdaleka nejde o homogenní soubor staveb, naopak je velmi různorodý - od funkcionalismu a sorely, přes mašínismus až k brutalismu a modernismu. A také to, že i v té době byla česká architektura součástí světového vývoje tohoto oboru. Jména jako Pleskot, Prager či Rajniš budila už tehdy pozornost „ve světě“ a v některých případech možná díla jejich a dalších českých architektů posloužila jako vzor a inspirace za hranicemi.

Zatímco v tomto ohledu mezi odborníky a poučenou veřejností žádné zvláštní rozpory nejsou, zcela jiné je to s praktickým přístupem ke stavbám ze zmíněného období. Zdá se, že na tomto poli se „katedra“, tedy akademická, vědecká i správní (památková péče) komunita, s „praxí“, tedy samosprávou, stavebníky a majiteli, moc neshodnou. První by zhusta a nejraději zachovali vše, a to bez jediného, byť sebemenšího zásahu. Druzí tváří v tvář realitě musejí zvažovat nejen rozměry historické a estetické. V životě českých měst je totiž ve hře podstatně více - pochopitelně finance, majetkové vztahy, názory veřejnosti a potažmo samosprávy a zejména konkrétní potřeby obce či lokality, kde se „socialistická“ stavba nachází. A také ve větší míře než kunsthistorici otcové našich měst vnímají kontext společenský, respektive veřejné mínění.

Doklad doby nebo důkaz zločinu?

„International je otrockou kopií moskevských stalinských mrakodrapů. V jejich pozadí snad byla nějaká poctivá myšlenka, International je ale pouhým ideologickým paskvilem. Budovu nestojí za to chránit,

ochranu si zaslouží jen některé detaily jako doklady špičkového uměleckého řemesla,“ tvrdí architekt Michal Šourek, jehož MS atelier prováděl první porevoluční rekonstrukci této nejspíš nejznámější stavby z období tzv. sorely, tedy období socialistického realismu v české architektuře. „Socialistický realismus ovšem nikdy nebyl jako styl či směr přesně definován, a to proto, aby ho komunistická strana mohla používat jako obušek proti nepohodlným dílům i lidem,“ ilustruje tehdejší poměry v umělecké tvorbě M. Šourek a jejich společensko-politické souvislosti.

„Město je text, prostor plný symbolů. Stavby a jejich uspořádání jsou prezentací jeho minulosti,“ upozorňuje Slavomíra Ferenčuhová z brněnské Masarykovy univerzity. Co ovšem dělat tehdy, kdy jde o doklady historie negativní, odmítané, nebo dokonce zločinné? S. Ferenčuhová poukazuje na skutečnost, že praktické řešení tohoto problému má více podob. Ihned po dějinných zvratech se obvykle koná jakási dezinfekce městské krajiny, mizejí dobové názvy a pomníky, samotné stavby se někdy dokonce maskují (ohromné billboardy dlouhá léta zakrývaly varšavský stalinský Palác kultury) a samozřejmě také bourají - to ovšem přináší spíše ekonomická praxe než společenské a politické důvody.

Popsaný postup ovšem není univerzální. Například tradičně levicové Ostravsko si z tamní sorely udělalo oficiální architekturu (a současně všechny tamní „promomateriály“ míjejí architekturu z období určité cennějšího, let 60. a 70.). Postupem let se leckde sorelové budovy zase staly objektem „komodifikace“ v cestovním ruchu. S. Ferenčuhová přitom upozornila, že takový marketingový přístup je důsledkem změn v interpretaci socialistické epochy dějin Česka. Mladší generace prostě negativní konotace s ní spjaté vnímá už spíše jen teoreticky. A do debat o osudech nejruznějších staveb také ale postupem času stále více vstupuje teoretická fronta s tendencemi architektonické památky spíše zachovat. Někdy ovšem pozdě.

Promeškaná kauza Uran

„Poprvé v životě jsem pocítila, co to je, být vydírána!! - takto emotivně uvedla své vystoupení na konferenci Hana Moudrá, starostka České Lípy. Oč šlo a jde? O vskutku unikátní a pozoruhodnou stavbu „socialistického“ obchodního domu Uran, dílo architekta Emila Přikryla. Uran stále slouží původnímu účelu, ovšem nikoli optimálně, jeho majitel ho proto chce nechat zbourat a nahradit modernější a době více odpovídající stavbou. Zveřejnění takového záměru ovšem vedlo k vytvoření hnutí historiků, architektů a občanských aktivistů pro jeho záchranu a všichni se obraceli hlavně na samosprávu. „Majitel ovšem v té chvíli měl v ruce demoliční výměř!“ - konstatovala českolipská první dáma.

Ať už explicitně či nepřímě z jejího expoé vyplynuly dvě základní výtky vůči teoretické frontě i státu. Co je hodno záchrany (a Uran, byť dnes zpotvořený reklamní výzdobou, určitě je), má být už dávno zmapováno (pak by k zmíněné situaci nemohlo dojít), a pokud stát trvá na ochraně té či oné stavby, musí jejich majitele podpořit (rozuměj materiálně): „Něco po majitelích chceme, musíme jim tedy také pro splnění našich požadavků vytvořit podmínky!“

Majitel není zločinec

„Musíme se zbavit předsudku, že majitel je nějaký darebák!“ -trochu z jiné strany na kauzu Uran navázal Cyril Vltavský z magistrátu města Ostravy. Tedy jeden z těch, kteří podobné problémy řeší v praktickém životě, v konkrétních společenských a hospodářských podmínkách, nikoli v přednáškových sálech. Hlavní ostravský architekt určitě i proto zdůraznil význam spolupráce města či státu s majiteli a nutnost hledat pro každý chráněný objekt novou, udržitelnou funkci. Zároveň také trochu zlomyslně navrhl, aby se u staveb, které podle teoretiků prošly nevhodnou přestavbou, uváděla nejen jména původních autorů, ale také architektů, kteří stojí právě za takovou rekonstrukcí, za níž je vina standardně svalována na majitele, stát či obec.

Odjinud upozornila na problém vnímání ochrany architektury socialistické epochy Jana Dvořáková z ministerstva kultury: „Ochrana se prosazuje obtížně, veřejnost totiž tyto objekty nevnímá jako dostatečně staré. U budov, které vznikly před dvěma a více stoletími, je argumentem pro zachování už samotná jejich existence, fakt, že přetrvaly. Tento aspekt či argument ale v těchto případech schází.“

Státní správa a samospráva se s problematikou ochrany staveb z uvedeného období zjevně bude potýkat ještě dlouho. Bude zajímavé sledovat, jak se vyrovnají se zmíněným Uranem. Majitel, jaksi v intencích výroku C. Vltavského, jakkoli by už mohl bourat, totiž s demolicí zatím vyčkává.

Betonáři pro dobrou věc

Architektura let 1948 - 1989 je zjevně živé téma. Na konferenci to dokazovaly nejen příspěvky přednášejících, ale i zcela zaplněné auditorium, které na rozdíl od jiných podobných akcí vydrželo na svých místech do poslední chvíle. Mezi návštěvníky převládali představitelé památkové péče, samosprávy a také architekti, český development bohužel absentoval.

Aktuálnost tématu dokazoval i sice nevelký, ale výmluvný seznam sponzorů, bez nichž se podobné akce neobejdou. V první řadě Křižovatky architektury letos stejně jako loni podpořilo ministerstvo kultury. Náměstkyně Anna Matoušková také ve svém vystoupení zdůraznila, že ochrana architektonického dědictví, jakožto důležitého pramenu poznávání naší historie, je výsostnou záležitostí a odpovědností státu - a je dobré, že ministerstvo do ní zahrnuje i podporu odborné diskuse.

Ještě více uznání zaslouží druhý partner akce, společnost Beton Brož. Ta v duchu tradic měla v průběhu konference možnost užít si svou „hvězdnou chvíli“, nicméně nadhled a humor prezentace pozoruhodného sortimentu firmy svědčil o tom, že zjevně prosperitním Moravanům šlo evidentně více o podporu dobré věci než o utilitární prezentaci firmy. Postoje odborníků i veřejnosti k tak složitým a komplikovaným jevům, jakým nesporně je i česká architektura socialistické éry, se tvoří i na takových fórech, jakým byly letošní Křižovatky architektury. Proto lze organizátorovi, společnosti ABF (na přípravě akce spolupracovalo také Stavební fórum), než přát přízeň takových sponzorů jako Beton Brož i do dalších ročníků konference.

Foto Českolipský deník, NG, Jakub Potůček

21.06.2013 08:40, Petr Bým